

Orta Anadolu Yerleşme Modeli ve Aşıklı Höyük

Mihriban Özbaşaran* - Güneş Duru** - Nurcan Kayacan***

Öz

Günümüzden yaklaşık 11 bin yıl önceleri Güneybatı Asya genelinde ilk köy yerleşmeleri kurulmaya başlamış, geçici tarzdaki yapılaşma zaman içinde yerini kalıcı yapılara ve ilk köy tarzı yerleşmelere bırakmıştır. Bu süreçte gerek yapı malzemesi gerek yapım teknikleri gerekse yerleşme düzeninin geliştiği görülür. Söz konusu gelişme, yerleşmelerin içinde yer aldığı kültürel ve fiziksel coğrafyaya göre biçimlenmiştir. Bu yazıda ele aldığımız yerleşme düzeni örneği, Orta Anadolu Bölgesi'nin güneyinde, Kapadokya kesiminde yer alan, bölgenin en eski yerleşmesi Aşıklı Höyük'te ortaya çıkan dokudur. MÖ 9. binyılın ortalarında kurulan kalıcı yerleşme, kendine özgü bağlamı içerisinde biçimlenerek, MÖ 8. binyıl Orta Anadolu bölgesi için tipik bir yerleşme dokusu oluşturmuştur. Aynı özelliklere sahip dokunun, bölgede Aşıklı Höyük'ün kronolojik takipçisi bazı yerleşmelerde de devam ettiği bilinmektedir. *Orta Anadolu Yerleşme Modeli* adı altında ele alınan bu ortak mimari özelliklerin en eski örneğini oluşturan Aşıklı Höyük'te, 2020 yılında uygulanmaya başlanan proje ile bu yerleşme dokusunun korunması ve sergilenmesi amaçlanmaktadır. Saha Gelişim Planı kapsamında yürütülen çalışmalarda 10 x 20 metrelik bir alan, rekonstrüktif koruma yöntemi ile bir yandan korumaya alınmış diğer yandan kazılarla ortaya çıkarıldığı şekliyle sergilenmek üzere canlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Orta Anadolu, Neolitik, Yerleşme Dokusu, Kerpiç Mimari, Aşıklı Höyük.

The Settlement Pattern in Central Anatolia and Aşıklı Höyük

Abstract

Early sedentary villages in Southwest Asia emerged approximately 11 thousand years ago. Permanent buildings replaced temporary structures. Through time building materials, construction techniques and settlement organizations formed, evolved and improved contextually, due to the cultural and physical geography of the settlement. The case in this paper deals with the earliest settlement of Aşıklı Höyük, located in south Central Anatolia. The region today is known by its historical name as Cappadocia. Aşıklı Höyük was first inhabited temporarily, probably seasonally, prior to the permanent settlement

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, mihozbas@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0002-3603-948X

** Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, gunes.duru@msgsu.edu.tr ORCID: 0000-0003-1870-0120

*** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, nurcan.kayacan@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0001-6256-5961

during the mid-9th millennium BCE. The long habitation sequence, between mid-9th to late 8th millennium BCE, displayed the development of specific building techniques, building plans, architectural features, use of space and space organization, where similar patterns were also observed in some of the succeeding sites in the region. Thus, horizontally and vertically developed characteristics of the settlement pattern, can be considered as *Central Anatolian settlement model* where Aşıklı Höyük presents its earliest example. The 2020 campaign at Aşıklı Höyük aimed to protect and display this settlement model through the reconstruction of part of the 8th millennium BCE settlement, in an area of 10 x 20 meters.

Keywords: Central Anatolia, Neolithic, Settlement Pattern, Mudbrick Architecture, Aşıklı Höyük.

Giriş

Orta Anadolu bölgesinin bugüne kadar bilinen ve kazılarla araştırılmış en eski iki köy yerleşmesinden birisi olan Aşıklı Höyük, bölgenin güneyinde, tarihsel adıyla Kapadokya olarak bilinen kesimin batısında, Aksaray il sınırları içerisinde yer alır. Çağdaşı diğer yerleşme, bölgenin batısında Konya Ovası'ndaki Boncuklu Höyük'tür. Her iki yerleşme de günümüzden yaklaşık 10400 yıl önceleri kurulmuştur. Yazımızın konusunu oluşturan Aşıklı Höyük, Hasandağ ve Melendiz dağlarının kuzeyinde, bozkır hakimiyetindeki bir coğrafyanın ortasında yer alır. Volkanik Hasandağ ve Melendiz dağlarının etekleri arasında doğan Melendiz-Su, kuzeye doğru bozkırları kat ederek Tuz Gölü'ne doğru akar, günümüzde Tuz Gölü'ne kavuşmadan yok olur. Nehir vadisi, volkanik kayalarla ve bozkırlarla kaplı bölgenin ortasında, kendine özgü iklimi ve habitatıyla bir mikro niş oluşturmaktadır. İnsan topluluklarına sağladığı su nedeniyle çeşitli hayvan türlerini de bünyesine çeken nehir, içinde aktığı vadi boyunca çok çeşitli otlar, meyve ve yemilere de verimli ve sulak bir ortam sağlamıştır.

Böylesi bir çekim alanı, doğada hazır bulduklarını tüketen avcı-toplayıcı topluluklardan başlayarak hemen hemen tüm dönemlerde vadinin özel uğrak alanı olmasını sağlamıştır. Aşıklı Höyük'teki ilk kalıcı yerleşme kurulmadan önce, küçük göçer grupların kısa süreli, olasılıkla belli mevsimlerde, Melendiz Nehri kıyısına gelerek geçici nitelikte burada konakladıklarına dair veriler mevcuttur. Kolüvyal dolgu üzerinde saptanan bu kullanım alanları söz konusu göçer toplulukların kısa süreli yerleşmelerine işaret eder. Nitekim yüzyıllar içinde bölgenin en eski köy yerleşmesini oluşturacak yapılaşma bu alanda gerçekleşmiş, ilk kalıcı barınaklar, söz konusu geçici kamp yeri tabakalarının hemen üzerine kurulmuştur. Yaklaşık 10.400 yıl önceleri başlayan yerleşme tarihi, yerleşmenin terk edildiği 9300 yıl öncelerine kadar kesintisiz devam etmiştir. Birbirini üst üste tabakalar halinde izleyen ve arada herhangi bir boşluk olmaksızın uzun bir stratigrafi oluşturan yerleşim dolguları, yerleşmeyi yüksekliği 16 metreye varan bir höyüğe dönüştürmüştür.

Aşıklı Höyük'te 1989'daki ilk kazılar kurtarma kazısı olarak başlamış, 2007 sonrasında tahribat tehdidinin kısmen ortadan kalkması ile¹, farklı amaç ve yöntemlerle, ikinci dönem çalışmaları başlamıştır. Prof. Dr. Ufuk Esin başkanlığındaki ilk dönem kurtarma kazılarında geniş alanların kazılması ve yerleşme dokusunun ortaya çıkarılması amacıyla höyük üzerinde 10 x 20 metrelik açmalar açılmış, tabakalanma ise kuzeyde, 4GH adıyla bilinen bir derinlik açmasında

¹ Özbaşaran - Duru 2018, 1-14.

izlenmişti². Kazıların devamında, 2000'li yıllara gelindiğinde, höyüğün bugüne korunagelmış kısmının yüz ölçümünün yüzde 11'i gibi geniş bir alan açılmıştı (Fig. 1). Söz konusu oran, Aşıklı Höyük'ü Güneybatı Asya Neolitikü içerisinde en geniş araştırılmış yerleşmeler arasında ilk sıralara oturur.

Dikey boyutta kesintisiz yerleşme, yatay boyutta geniş açılmış olma özellikleri ile Aşıklı Höyük, Orta Anadolu'daki en eski yerleşik yaşam, üretime geçiş, teknoloji tarihi vb. ekonomik ve sosyal gelişmelerin 'ilk'leri ile ilgili sağlam verilere sahip bir yerleşmedir. Bu gelişmelerden önemli bir tanesi, Anadolu kerpiç mimarisinin en eski örneği olarak kerpiç yapımıdır. Yerleşmede en eski tabakalardan en yeni tabakaya kadar yapı malzemesi olarak kullanılan kerpiç, dökme ve kalıp tekniği olmak üzere zaman içinde eskiden yeniye farklılık gösterir. MÖ 9. binyılın ortalarında belli binaların yapımında kullanılan dökme tekniği zaman içinde kullanımdan kalkar, MÖ 8. binyıl yerleşmesinde yerini tümüyle boyut ve yapım açısından standartlaşmaya başlayan kalıp kerpiç tekniğine bırakır. Toprak, su ile alçı taşı, bazalt, kuvarz, volkanik cam parçaları, hayvan dışkısı, bitki sapları, bitki kalıntıları, kül gibi³ çok farklı katkı malzemeleri ile karıştırılarak kalıplanan toprak, güneşte kurutulur. Bu teknikle yapılan binalar ve mahallelerin 1989-2000 yılları arasında mümkün olduğunca geniş alanlarda ortaya çıkarılması bir açıdan Orta Anadolu Neolitik yerleşmelerindeki yerleşme dokusunu anlamak adına büyük avantaj sağlamış, ancak diğer açıdan bölgenin sert doğa koşullarına karşı acil önlem alınmasını zorunlu kılmıştır. Özellikle kar, yağmur ve şiddetli rüzgâra dayanamayarak tahrip olmaya başlayan kerpiç kalıntılarının korunması özel bir sorun yaratmıştır. Kazı çalışmalarının yoğun biçimde sürdürüldüğü ilk beş yıl süresince kış ayları için geliştirilen geçici koruma önlemleri, ortaya çıkarılan duvarların erimesi ve ciddi anlamda tahrip olmasını engelleyememiştir. Koruma yöntemlerinden birisi, orijinal duvarların geleneksel yöntemlerle hazırlanmış kerpiç toprağı ile sıvanması uygulamasıdır. Ne yazık ki bu yöntem beklenen sonucu vermemiş, kimi yerlerde orijinal duvarların da yıkılmasına neden olmuştur.

2006 yılı sonrasında, koruma ve sergileme sorunları Aşıklı Höyük ikinci dönem çalışmalarının öncelikli sorunu olarak ele alınmış, konusunda uzman bir ekip ile birlikte Saha Gelişim Planı adıyla projelendirilmiş ve zaman kaybetmeden uygulama çalışmalarına başlanmıştır⁴. Proje kapsamında deneysel tarih öncesi Aşıklı Köyü evleri (Fig. 2) ve Aşıklı Höyük MÖ 8. binyıl özel yapılar alanındaki özellikli binaların ve mekânların bir çatı yapısı (Fig. 3) altında korumaya alınması projenin ilk ayağını oluşturmuştur. Aynı projenin ikinci ayağı ise Aşıklı Höyük yerleşme dokusunu koruma ve sergileme projesidir. Güncellenmiş sorunlar ve bu sorunlara karşı geliştirilmiş çözümlerle söz konusu proje, Türk Tarih Kurumunun mali desteğı ile 2020 yılında gerçekleştirilmeye başlamıştır.

Aşıklı Höyük projesinin Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından uzun süreli kazılar kapsamına alınması sonucunda yaz ayları dışındaki zamanda da çalışmalara devam edebilme olanağı, bölge hava koşullarına bağılı olarak ekim ortasından, kasım ortasına

² Esin-Harmankaya 2007, 256.

³ Mentzer 2018, 108-109; Uzdurum-Mentzer, 2018, 94.

⁴ Özbaşaran 2011, 27-37; Özbaşaran vd. 2010, 215-228.

kadar yürütülmüştür. Çalışmadaki hedef, Orta Anadolu yerleşme modelinin en eski örneğini oluşturan Aşıklı Höyük'teki bu yerleşme planının korunması ve sergilenmesidir. *Orta Anadolu Yerleşme Modeli* olarak adlandırılan doku⁵, günümüz verilerine göre Aşıklı Höyük'te oluşumunu tamamladıktan sonra, MÖ 8. binyıl sonu ve 7. binyıl başında bölgedeki bazı diğer Neolitik yerleşmelerde de görülmeye başlamıştır. Söz konusu dokunun benimsendiği yerleşmeler, aşağıda ayrıntıları verilen Can Hasan III ve Çatalhöyük gibi, bölgenin batısında Konya Ovası kesiminde yer almaktadır.

Aşıklı Höyük Yerleşme Dokusu, Gelişimi ve Orta Anadolu Modeli

Aşıklı Höyük'teki ilk kalıcı yerleşme, MÖ 9. binyılın ortalarında (MÖ 8350) kurulmuştur (4 GH Alanı, 4. Tabaka)⁶. Bu tarihten önce aynı alanın küçük göçer gruplar tarafından ziyaret edildiği henüz araştırması devam etmekte olan en eski tabakalardaki kısa süreli, geçici tarzda yerleşildiğini gösteren verilerle bilinmektedir. İlk barınaklar, toprağa açılmış çukurların çevresinin kerpiç toprağıyla sıvanması, üstlerinin ağaçlar ve sazlarla kapatılması şeklinde inşa edilmiştir. Barınakların sayısı, düzeni ve birbirleriyle ilişkisi belli değildir. Henüz yalnızca ikisi kısmen kazılmış olan barınaklardan biri höyüğün batısında, Melendiz Nehri'nin höyüğü keserek oluşturduğu kesitte, ikincisi ise bunun yaklaşık 10 metre kuzeyinde, höyüğün kuzeybatı kesimine rastlayan alanda yine kesitte ortaya çıkarılmıştır. Aralarında başka binaların olup olmadığı, açık alanların bulunup bulunmadığı, yani yerleşme planı ve mekân organizasyonu, üstteki 15 metrelik yapılaşma ve arkeolojik dolguların henüz kazılmamış olması nedeniyle bilinmemektedir.

Karbon 14 tarihlemesine göre yaklaşık bin yıl sürecek olan kalıcı iskân, günümüzden 10350 yıl öncesinde⁷ ilk barınaklarla benzer plandaki yapılarla başlar. Yapılar yine çukur barınak olarak adlandırılan toprak zemine açılmış yaklaşık ortalama 4.0 metre çapındaki çukurlardan oluşur; ancak bu kez duvarlar, güneşte kurutulmuş kerpiç bloklarla örülüdür. Birbirlerinden ayrı konumlanmış yapıların aralarında ışık alanı olarak kullanılan açık alanlar bırakılmıştır. Burada bulunan yapısal öğelerin, buluntuların ve arkeolojik malzemenin dağılımı açık alanların besin hazırlama (hayvan ve bitki kesme, kemik parçalama, vb.), pişirme, alet yapımı, kesme, kazıma, deri işleme gibi günlük işlerin yapıldığı alanlar olduğunu gösterir. Açık alanlarda çoğunlukla faaliyet sonrasında atıklar başka bir alana atılmadan yerinde bırakılmakta, üzerine yeni faaliyet öncesinde sıkıştırılmış topraktan bir düzlem yapılmaktadır. Işık tabanları ile ev olarak kullanılan bina tabanları benzer olmakla birlikte yapıım açısından ayrılmaktadır. Aynı tabakada belli bir nedenle kullanımdan kalkan çukur barınakların geniş boşlukları ise yakında yaşayanların ortak çöplük alanları olarak kullanılmaktadır.

Kerpiç duvarlı barınaklar ve açık hava ışıklarıyla beraber, iskeleti ağaç dikmelerden çatılmış, dikmelerin araları ise dallar ve sazlarla örülmüş kulübe tarzı yapılar, bu en eski yerleşmedeki mimari çeşitliliğin parçasıdır. Yuvarlak ya da oval planlı dal/saz-örgü kulübe tarzı bu yapılar, barınaklardan daha küçüktür. Taban özellikleri ve arkeolojik malzeme dağılımı bunların farklı işlevlere

⁵ Düring 2006; Özbaşaran 2000, 135.

⁶ Özbaşaran vd. 2018, 68, Tablo 1.

⁷ Quade vd. 2018, 43-56.

sahip olduklarını, bazılarının bitki ve meyve/yemiş depolama, bazılarının hayvan barınağı olarak kullanıldıklarını işaret eder. Kontrol altında tutulan koyun-keçi yavruları olasılıkla kış aylarında bu tür yapılarda, yaz aylarında ise ağaçlardan yapılmış çit yapılarında tutulmaktadır.

MÖ 9. binyılın sonunda oval planlı, toprağa yarı - gömük yapıların birbirlerine oldukça yakın, sık bir dokuda yapılmaya başladığı görülür (2JK Alani⁸). Bir önceki evredeki açık alanlar yoktur; bina duvarları birbirlerine teğet biçimde konumlanmıştır. Oval plan nedeniyle binaların dış duvarları arasında kalan aralıkların havalandırma amaçlı kullanıldığı buradaki yapı öğelerinden bilinmektedir⁹ Açık alanlarda yürütülmekte olan günlük işler, terk edilen ve kullanımdan kalkan binaların belli bir seviyeye kadar doldurulmasıyla oluşan düzlemlerde yapılmaya başlar. Çatısı sökülmüş ve terk edilmiş bina boşluğu çevre binalarda oturanlar tarafından çöplük olarak kullanılmakta, boşluk belli bir seviyeye kadar dolduktan sonra, aynı alan işlik olarak kullanımını sürdürmektedir. Avlanan hayvanlar, toplanan, hasat edilen bitki ve yemişlerin işlendiği, günlük araç gereç yapımının gerçekleştirildiği bu mekanlar, ortak işlik alanlarını oluşturmaktadır. Pişirme işleri için ise ayrı bir mekân belirlenmiştir. Söz konusu mekân yalnızca bu işe ayrılmış olmalıdır, aynı ocağın yenilemeleri ya da üst üste aynı yerde yeniden yapılan ocaklar ve küllü alanlar dışında, mekânda daha farklı faaliyet izlerine rastlanmaz.

Yerleşme dokusundaki bu değişimin, geniş açık alanların ortadan kalkarak, binaların yan yana yapılmaya başlama nedenleri arasında nüfus artışı önemli bir varsayımdır. Ne var ki söz konusu dokunun belgelendiği kazılmış alan henüz oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte daha geç tabakalarda da aynı varsayımın tekrarlanmasına yol açacak yapısal/mimari gelişmeler söz konusudur. Bunlardan en belirginini MÖ 8. binyıl yerleşme planıdır. Bal peteği görünümünde yerleşme dokusu, kümeleşmiş yapılar, yapı aralarında kalan üçgenimsi ya da yamuk biçimli alanlara aynı formda oturtulan yapılar¹⁰, nüfus artışının göstergelerinden biri olmalıdır.

Aynı zaman dilimi içerisinde görülen bir başka değişim, yapı planlarındadır. Oval planlı yapıların yerini dörtgen plan almaya başlar. Ancak bu değişim ani bir değişim değildir; dörtgen plan, önceki evrelerde denenmiş ve bilinen bir formdur. MÖ 9. binyılın sonuna tarihlenen bir bina (B.2 binası¹¹), dökme kerpiç yapım tekniği ile yapılmış, köşeleri yuvarlak en eski dörtgen planlı binadır. Höyük tabakalanmasında 2. Tabaka olarak adlandırılan, 10 yapı evresine sahip, yaklaşık MÖ 8. binyılın ilk çeyreğinden yerleşmenin terk edilmesinden önceki son 300 yıl arasına tarihlenen dilimde, dörtgen planlı yapılar artık kural olmuştur, oval ya da yuvarlak plan tümüyle ortadan kalkmıştır. Bir önceki yerleşme dokusundaki dış mekânlar, bu evrede yoktur. Mekân kullanımını farklılaşmıştır. Açık alanlar ortak kullanılan çöplük alanlarından oluşmaktadır. Dörtgen planlı yapıların düz damları ise günlük işlerin sürdürüldüğü mekânlar olarak kullanılmıştır. Binalar arasındaki dar aralıkların dam seviyesinden atılan evsel atıklarla dolu olması, elverişli havalarda hemen hemen tüm işlerin dam seviyesinde gerçekleştirildiğini gösterir. Faaliyetler, yağışlı ve soğuk

8 Özbaşaran vd. 2018, 68, Tablo 1.

9 Duru vd. 2021, 1-17.

10 Esin-Harmankaya 1999, 115-132.

11 Özbaşaran vd. 2018, 82, Figür 17.

mevsimlerde ev içlerine taşınmış olmalıdır¹². MÖ 8. binyılın ikinci yarısında, 2. Tabaka'nın en son evlerinde hayvan ağılları gibi, kesim ve deri işleme ve benzeri uğraşların yapıldığı mekânların yerleşme dışına taşındığını gösteren veriler mevcuttur¹³. Aşıklı Höyük'ün yalnızca 300 metre kadar batısında bulunan Musular'da yapılan kazı ve araştırmalar söz konusu önermeyi destekleyici sonuçlar vermiştir¹⁴.

3. Tabaka'nın sonlarında oval binaların yan yana, aralarında açık alan bırakılmadan yapılmaya başlaması, 2. Tabaka'da katı kuralı olarak uygulanacak yerleşme düzeninin (Fig. 4) başlangıcını oluşturur. Dörtgen planlı binaların her birinin kendine özgü duvarları vardır. Binalar tek ya da iki odalıdır, az sayıda üç odalı binalarda rastlanır. Bina duvarları diğer bina duvarından çok dar aralıklar ayrılır. Sıkışık düzen ve bina kümeleşmeleri (bina grupları ve mahalleler) yerleşme dokusunu oluşturur. Bina grupları ya da mahalleler arasında geçit olarak adlandırılabilir, yaklaşık 0.60/0.70 metre genişliğindeki boşluklar, ortak çöplük alanlarına açılır. Birden çok bina grubunun bir araya gelerek oluşturduğu mahalleler, ışımsal planda gelişmiştir. Bu planın en görsel olduğu, 4-5 K-N karelaşlarına denk gelen alan (Fig. 1, 4), 2020 yılında koruma ve yerleşme dokusunu sergileme projesi için seçilmiş alandır (bk. aşağıda). Işımsal hatlarla belirlenen doku, Aşıklı Höyük ile mimaride ve yerleşme planı genelinde belli açılardan benzerliklere sahip, Çatalhöyük yerleşmesi için de tipiktir¹⁵. Kronolojik olarak Çatalhöyük'ten daha önceki zaman dilimine, Aşıklı Höyük'ün son evresi ve terk edilme sürecine denk gelen Can Hasan III yerleşmesinde görülen yerleşme dokusu da¹⁶benzer özelliklere sahiptir. Aşıklı Höyük ve Can Hasan III sonrasında, aynı doku Çatalhöyük, Er Baba ve Can Hasan I gibi Çanak Çömlekli Neolitik ve Kalkolitik Dönem yerleşmelerinde de görülür¹⁷. Sözü edilen bu yerleşmelerde de benzer plan ve benzer boyutlardaki kerpiç binaların her birinin Aşıklı Höyük'te olduğu gibi kendi duvarları vardır; her bina, arada bir insanın geçemeyeceği darlıkta boşluklar bırakılacak şekilde yan yana yapılmıştır. Böylesi sıkışık bir dokuda, binalarda herhangi bir değişim, ekleme, genişletme vb. işlerin yatay eksende yapılması mümkün değildir. Buna karşılık yenilemelerin ve değişimlerin tümü dikey eksende gerçekleşmektedir (Fig. 5). Üst üste aynı yerde yenilenen binalar, bir yandan topluluğun yerleşim tarihinin, diğer yandan topluluğun kimliğinin oluşum belgeleridir. Devamlılık olgusu olarak da bilinen bu durum, toplulukların geçmişle kurdukları ilişkinin mimariye yansıyan somut göstergeleridir. Geçmişin aktarımı, yeni yapılan binanın bir önceki bina temelleri üzerinde yükselerek yenilenmesi ile ifade edilmektedir. Yatayda ve dikeyde olmak üzere iki farklı boyutta belirgin özelliklere sahip, topluluk üyelerinin sosyal yapılarının ve geçmişle olan ilişkilerinin yansıması olan bu model, yukarıda da belirtildiği gibi *Orta Anadolu Yerleşme Modeli* adıyla tanımlanabilir.

Eskinin ya da geçmişin zaman içinde biçimsel ve işlevsel olarak kendini tekrarlama anlayışı, MÖ 8. binyıl sonrasında devam eder ve kendisini en tipik biçimde Çatalhöyük yerleşmesinde gösterir.

12 Altınbilek Algül 2014, 145-155.

13 Duru - Özbaşaran 2005, 15-28.

14 Özbaşaran 2003, 361-372; Duru-Özbaşaran 2005, 15-28.

15 Hodder 2014.

16 Fairbairn vd. 2020, 342-360; French vd. 1972, 181-190.

17 French 1998; Hodder 2012, 245-277.

Çatalhöyük'te 1990'ların ikinci yarısında başlayan ikinci dönem kazı ve araştırmalarda ana toprağa varıncaya kadar en alt tabakalar araştırılmıştır ve devamlılık olgusunun Çatalhöyük topluluğunun geçmişle olan ilişkileri için de özel önemde olduğu anlaşılmış ve yapım sürekliliği gösteren evler, tarih evleri adı altında değerlendirilmiştir¹⁸. Buna karşılık bölgenin batı kesimindeki diğer yerleşmelerdeki araştırmalar 1960/70'lerdeki kazılarla sınırlı kalmıştır. Yapılacak yeni kazı çalışmalarıyla söz konusu dokunun, yatay düzlemde gösterdiği benzerliklerin, örneğin Can Hasan III yerleşmesi, zamansal boyutta da sınılanması sağlanacaktır.

Aşıklı Höyük'te gelişimi aşama aşama izlenen yerleşme dokusunda, geniş alanlarda çalışabilme olanağı, tarih öncesi yerleşmesinin konut alanı dışındaki farklı bir kesiminin de ortaya çıkarılmasını sağlamıştır. Yukarıda anlatılan tek ya da iki odalı benzer boyutlardaki kerpiç binalar, bina grupları ve mahallelerden oluşan kesim, yerleşmenin *Konut Alanı'dır* (Fig. 1 ve 4). Söz konusu konutlar, yerleşmenin güneyine doğru geniş bir çakıllı bir yolla son bulur. Ortalama 3 metre genişliğindeki çakıl yolun güneyindeki kısım, Özel Amaçlı Yapılar Alanı olarak adlandırılan, topluluğun ortak kullanımına açık bina ve mekânların bulunduğu alandır. Ortak toplumsal etkinlik alanı anlamı çerçevesinde günümüz kamusal alan tanımına benzer biçimde kullanılan mekânlara ve özellikli yapılara sahip kesim, Çatalhöyük dahil Orta Anadolu'nun diğer Neolitik yerleşmelerinde şimdiye dek bulunamamıştır. Ortaya çıkarılanlar, topluluk tarafından ortak kullanılan mekânlardır; olasılıkla toplulukla ya da topluluk üyeleriyle ilgili kararların alındığı, varsa sorunların, çelişkilerin, anlaşmazlıkların çözümlendiği, topluluğu bir arada tutmak, kolektif yaşamı güçlendirmek amacıyla törenlerin, ziyafetlerin yapıldığı bu alan, bölge Neolitik yerleşmeleri içinde tektir. Bu biricikliği ve açık hava koşullarından korunması gereken boyalı taban ve duvar sıvalı binaları nedeniyle alan, korugan adı verilen koruyucu bir çatı yapısı ile örtülmüştür. Yapı, 2013 yılında tamamlanmış ve ziyarete açılmıştır¹⁹.

Orta Anadolu Yerleşim Dokusunu Koruma ve Sergileme Projesi

Yukarıda bahsedildiği üzere Aşıklı Höyük'te 2006 yılı sonrasında başlayan ikinci dönem araştırmalarında, kazı ve araştırmalarla birlikte ele alınan, Saha Gelişim Planı ya da güncellenen adıyla Aşıklı Höyük Ziyaretçi Merkezi ve Çevre Düzenlemesi Uygulama Projesi²⁰ kapsamındaki projenin ikinci ayağını oluşturan, yukarıda Aşıklı Höyük özelinde gelişim süreci anlatılan *Orta Anadolu Yerleşim Modeli*'nin canlandırılması ve sergilemeye açılmasıdır. Sergileme projesinin hedefi, sıkışık, kümeleşmiş mimari dokuyu, işımsal gelişen yerleşme planını ve günümüz Orta Anadolu kerpiç köy mimarisinin ilk örneğini geniş kesimlere anlatmak ve göstermektir. Proje, bir yandan tarih öncesi arkeolojisinin ana sorunlardan neolitikleşme sürecinde yerleşiklikle birlikte gelen teknolojik ve kavramsal değişim ve dönüşümlerin maddesel yansımalarının sergilenmesini amaçlarken diğer yandan arkeoloji-dışı kesimlere Anadolu geleneksel kerpiç mimarisinin en eski örneğini anlatan bir sergileme projesi olarak düşünülmüştür. Orijinal mimarinin koruma altına alınması, sergilemenin yanında temel amaçtır. Ayrıntıları bir sonraki yazıda ele alınacak olan çalışma, kazılmış, ortaya çıkarılmış ve belgelenmiş olan mimari kalıntıların gömülerek toprak altında korunmasını amaçlamaktadır. Yeni ve farklı malzeme ile yapılan duvarlar orijinal mimarinin üzerine serilen elenmiş toprak ve jeotekstilden oluşan

18 Hodder - Pels 2010, 163-186.

19 Özbaşaran vd. 2010, 215-229.

20 Teksöz 2018, 199-210; www.asiklihoyuk.org; <http://atolyemimarlik.com/portfolio/315/>

yaklaşık 5 cm kalınlığında ayırt edici bir tabakanın üzerine inşa edilmektedir (Fig. 6-8). İstendiği zaman sökülebilir, kaldırılabilir nitelikteki yeni rekonstrüksiyon, alttaki orijinal kalıntılara zarar vermemektedir.

Proje, tasarımı tamamlandıktan sonra, 2017 yılında, Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Uygulamalar Daire Başkanlığı tarafından incelenmiş ve onaylanmıştır. Uygulama projesine başlanması ise Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Türk Tarih Kurumunun 2020 yılındaki mali desteği ile gerçekleşebilmiştir. 1990'lı yıllarda kazılan 10 x 20 metre boyutlarındaki 5JK açmasında ilk uygulama yapılmış (Fig. 9, 10), 14 mekân ile açık alanlar yeniden canlandırılmıştır. İlk sezon çalışmalarından alınacak sonuçlar doğrultusunda uygulama alanının Çevre Düzenleme Projesi'nde belirtilen alanlara da genişlemesi planlanmıştır.

Bölgede çok sınırlı sayıdaki Neolitik Çağ kazısı, bunların geniş alanlarda yerleşme dokularının anlaşılır biçimde ortaya çıkarılması, bölge Neolitik yaşamının anlaşılması açısından önemlidir. Çok uzun yıllar, bölgedeki tek kazı yeri olarak yalnızca Aşıklı Höyük üzerinden yapılan yorumlamalarla anlaşılmaya çalışılan bölge neolitikleşmesi ve yaşam biçimi, son yıllarda görece artan yüzey araştırmaları ve yeni kazılarla tekrar ele alınmaktadır. Kazısına yeni başlanan MÖ 9. binyıl sonu, 8. binyıl yerleşmelerinden Aksaray ili'ndeki Balıklı²¹, MÖ 8. binyıl yerleşmelerinden Nevşehir il sınırları içerisinde yer alan Sofular²² ve 2019 yılında araştırılmaya başlanan Sırçalıtepe²³ yerleşmeleri, Kapadokya bölgesindeki Tepecik-Çiftlik²⁴ ve Köşk Höyük²⁵ gibi gelişkin Neolitik topluluklardan önceye tarihlenmeleri açısından Neolitikleşme ve yeni yaşam biçimlerinin gelişimini anlama yolunda son derece önemli yerleşmelerdir. Aşıklı Höyük ile varsa aralarındaki etkileşim, bilgi alışverişi ve aktarımı gibi soruların cevaplanmasında yerleşme dokusu ve devamlılık olgusu gibi bölgeye özgü özelliklerin tüm ayrıntılarıyla çalışılması önemlidir.

Teşekkürler

Aşıklı Höyük 2020 yılı çalışmaları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ve mali desteğiyle, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü adına yürütülmüştür. 2020 yılı Temmuz ve Ağustos aylarındaki çalışmalarımıza İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi mali destekte bulunmuştur (ID: 36121). ekim ve kasım 2020 tarihlerinde yürüttüğümüz çalışmalar ise Türk Tarih Kurumunun mali desteği ile gerçekleştirilmiştir. Tüm kurumlara teşekkürlerimizi sunarız. Dünya çapındaki Covid-19 salgınına rağmen 2020 sezonuna katılarak her türlü işi üstlenen ve yürüten ekip üyelerimize ayrıca içten teşekkürlerimizi sunarız.

21 Duru - Kayacan 2018, 91-104.

22 Güngördü - Başoğlu 2019, 41-60.

23 Balcı vd. 2019-2020, 94-96.

24 Bıçakçı vd. 2012, 89-134.

25 Öztan 2012, 31-70.

KAYNAKLAR**Altınbilek Algül 2014**

Altınbilek, Algül, Ç., “Aşıklı Höyük'te Değişen Kazı Metodolojisinin Mekân Analizleri Üzerindeki Sonuçları”, *Yerleşme Sistemleri ve Mekân Analizi, Tematik Arkeoloji Serisi 1*, Yay. Ö. Çevik, B. Erdoğan, Ege Yayınları, İstanbul, 145-155.

Balcı vd. 2019-2020

Balcı, S. - Ç. Altınbilek Algül - O. Aslaner - O. Kaycı - F. Açıkgöz - B. Öksüz, “Volkanik Kapadokya'da Yeni Bir Neolitik Yerleşme: Sırçalı Tepe (Kayırlı-Değirmenyolu)”, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*, S. 45, 94 - 96.

Bıçakçı vd. 2012

Bıçakçı, E. - M. Godon - Y. G. Çakan, “Tepecik-Çiftlik”, *The Neolithic in Turkey, New Excavations & New Research, Central Turkey*, ed., M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm, Archaeology & Art Publications, İstanbul, 89-134.

Duru-Özbaşaran, 2005

Duru, G. - M. Özbaşaran, “A Non-domestic Site in Central Anatolia”, *Anatolia Antiqua* 13, 15-28.

Duru-Kayacan 2018

Duru, G. - N. Kayacan, “Volkanik Kapadokya'da Epipaleolitik Toplulukların İzinde: İlk Değerlendirmeler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (45), 91-104.

Duru vd. 2021

Duru, G. - D. Güral - M. Özbaşaran, “Early Neolithic Innovation: Ventilation Systems and the Built Environment”, *Journal of Field Archaeology*, 1-17.

Düring 2006

Düring, B. S., *Constructing Communities, Clustered Neighbourhood Settlements of the Central Anatolia ca. 8500-5500 cal. BC.*, Nederlands Instituut Voor Het Nabije Oosten, Leiden.

Esin-Harmankaya, 1999

Esin, U. - Harmankaya, S., “Aşıklı”, *Neolithic in Turkey, The Cradle of Civilisation, New Discoveries*, Yay. M. Özdoğan, N. Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 115-132.

Esin-Harmankaya 2007

Esin, U. - Harmankaya, S., “Aşıklı Höyük”, *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı, Türkiye'de Neolitik Dönem yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Yay. M. Özdoğan, N. Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 255-272.

Fairbairn vd. 2020

Fairbairn, A. - Jacobsson, P. - Baird, D. - Jacobsen, G. - Stroud, E., “Settlement Change on the Western Konya Plain: Refining Neolithic and Chalcolithic Chronologies at Can-Hasan, Turkey”, *Antiquity* 94/374, 342-360.

French 1998

French, D. H., *Canhasan sites I: Canhasan I, Stratigraphy and Structures*, British Institute of Archaeology at Ankara.

French vd. 1972

French, D. H. - Hillman, G. C. - Payne, S. - Payne, R. J., “Excavations at Can Hasan III 1969–1970”, *Papers in Economic Prehistory*, ed. E. S. Higgs, Cambridge, 181-190.

Güngördü- Başoğlu 2019

Güngördü, V. - Başoğlu, O., “Kızılırmak Nehri Kenarında Bir Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşimi: Sofular Höyük”, *Olba* XXVII, 41-60.

Hodder 2012

Hodder, I., “Renewed Work at Çatalhöyük”, *The Neolithic in Turkey, New Excavations & New Research, Central Turkey*, ed. M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm, Archaeology & Art Publications, İstanbul, 245-277.

Hodder 2014

Hodder, I., “Social and settlement organisation”, *Integrating Çatalhöyük: Themes from the 2000–2008 Seasons*, ed. I. Hodder, British Institute of Archaeology at Ankara.

Hodder- Pels 2010

Hodder, I. - Pels, P., “History houses”, *Religion in the Emergence of Civilization: Çatalhöyük as a Case Study*, ed. I. Hodder, Cambridge University Press, Cambridge, 163-186.

Mentzer, 2018

Mentzer, S. M., “Micromorphological Analyses of Anthropogenic Materials and Insights into Tell Formation Processes at Aşıklı Höyük, 2008-2012 Field Seasons”, *The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin*, ed. M. Özbaşaran, G. Duru, M. C. Stiner, Ege Yayınları, İstanbul, 105-128.

Özbaşaran, 2000

Özbaşaran, M., “The Neolithic Site of Musular - Central Anatolia”, *Anatolica* XXVI, 129-151.

Özbaşaran, 2003

Özbaşaran, M., “Musular-Aşıklı İlişkisinde Kireç Tabanlı Yapılar”, *Ufuk Esin’e Armağan, Köyden Kente, Yakındoğu’da İlk Yerleşimler*, C 2, ed. M. Özdoğan, H. Hauptmann, N. Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003, 361-372.

Özbaşaran, 2011

Özbaşaran, M., “Re-starting at Aşıklı”, *Anatolia Antiqua XIX*, 27-37.

Özbaşaran-Duru, 2018

Özbaşaran, M. - Duru, G., “Introduction to Aşıklı Höyük Project”, *The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin*, ed. M. Özbaşaran, G. Duru, M. C. Stiner, Ege Yayınları, İstanbul, 1-14.

Özbaşaran vd. 2010

Özbaşaran, M. - Duru, G. - Tekgöz, D. - Omacan, S., “Yaşayan Geçmiş: Aşıklı Höyük”, *TÜBA-KED 8*, 215-229.

Özbaşaran vd. 2018

Özbaşaran, M. - Duru, G. - Uzdurum M., “Architecture of the Early Settlement and Trends through the Cultural Sequence”, *The Early Settlement at Aşıklı Höyük- Essays in Honor of Ufuk Esin*, ed. M. Özbaşaran, G. Duru, M. C. Stiner, Ege Yayınları, İstanbul, 57-103.

Öztan 2012

Öztan, A., “Köşk Höyük A Neolithic Settlement in Niğde-Bor Plateau”, *The Neolithic in Turkey, New Excavations & New Research, Central Turkey*, ed. M. Özdoğan, N. Başgelen, P. Kuniholm, Archaeology & Art Publications, İstanbul, 31-70.

Quade vd. 2018

Quade, J. - Stiner, M. C. - Copeland, A. - Clark, A. E. - Özbaşaran, M., “Summary of Carbon-14 Dating of the Cultural Levels of Aşıklı Höyük”, *The Early Settlement at Aşıklı Höyük: Essays in Honor of Ufuk Esin*, ed. M. Özbaşaran, G. Duru, M. C. Stine, Ege Yayınları, İstanbul, 43-56.

Teksöz 2018

Teksöz, D., “Arkeolojik Alanlarda Koruma ve Çevre Düzenleme Yaklaşımları- Aşıklı Höyük Örneği”, *39. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Cilt I, 199 - 210.

Uzdurum-Mentzer 2018

Uzdurum, M. - Mentzer, S. M., “Aşıklı Höyük Yerleşmesi ve Mikromorfoloji Analizleri”, *33. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, C II, 87-98.

EKLER

Fig.1: Aşıklı Höyük, kazılan alanlar ve MÖ 8. binyıl yerleşmesi.

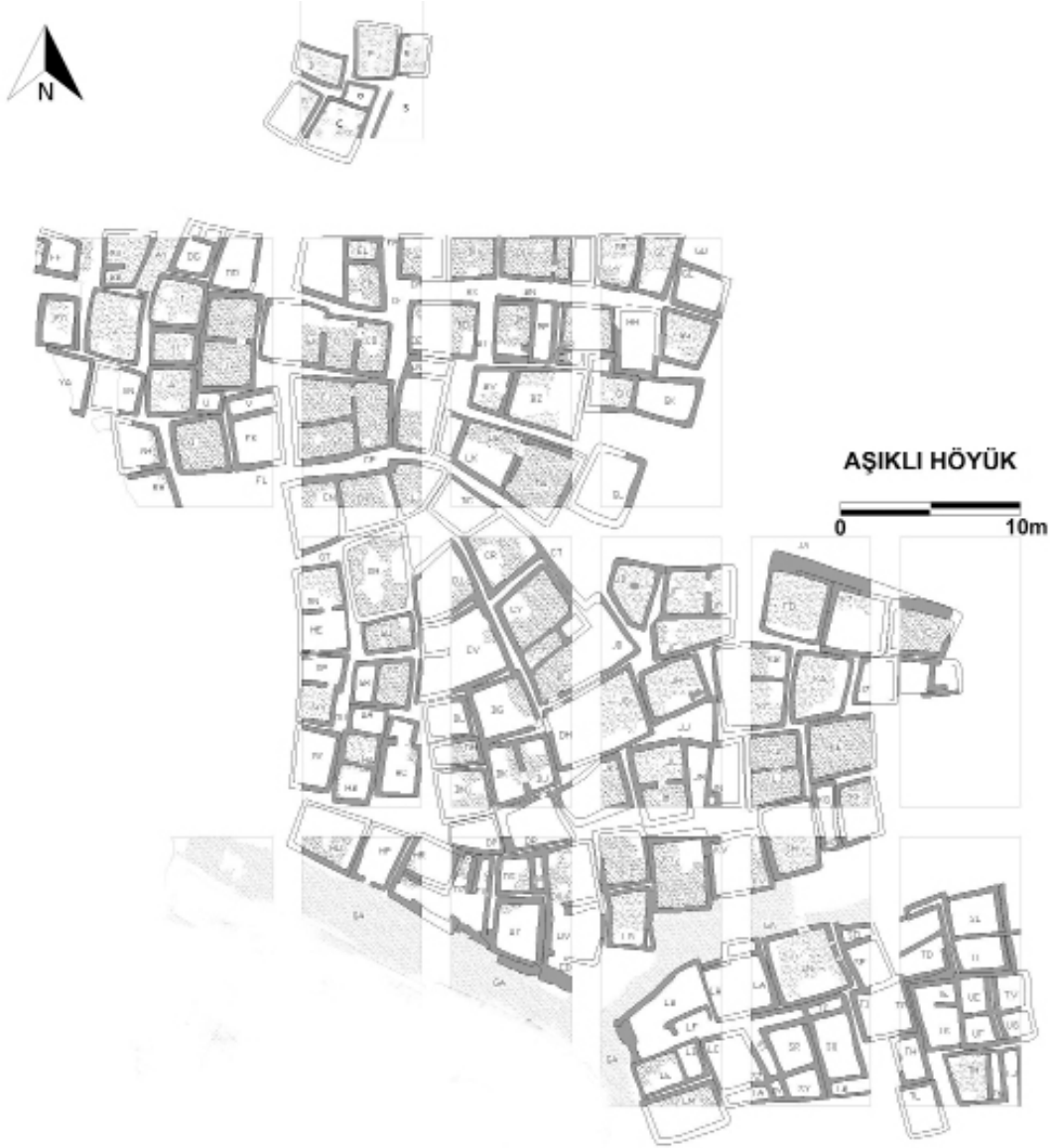

Fig.2: Höyük girişindeki deneysel tarih öncesi Aşıklı Köyü.

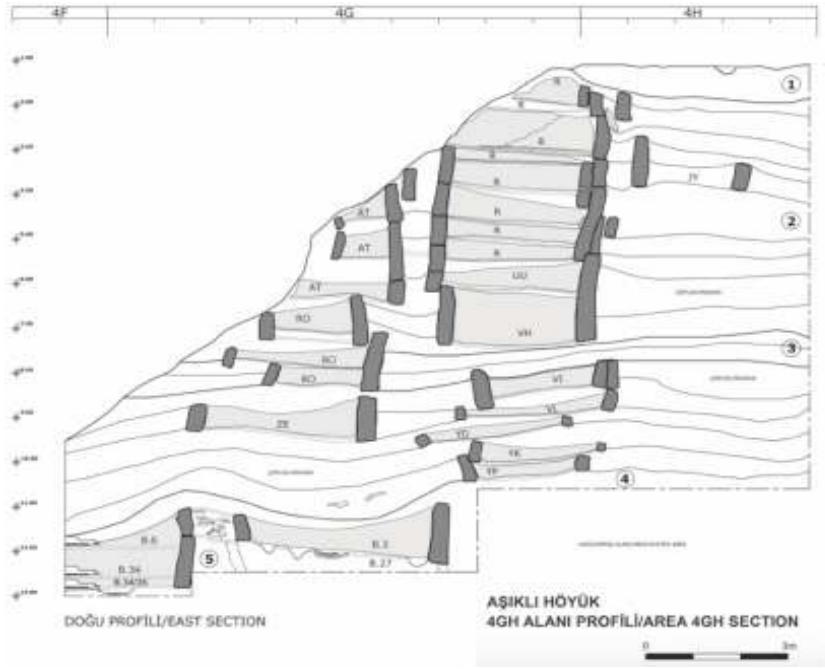
Fig. 3: Höyüğün güneyindeki MÖ 8. bin yıl ‘özel amaçlı yapılar’ı korumak amacıyla yapılmış koruyucu çatı yapısı, içeriden görünüm.

Fig. 4: MÖ 8. binyıl yerleşmesi konut alanı yerleşme düzeni.

Fig. 5: Devamlılık olgusunu gösteren aynı yerde üst üste yenilenen binalar, 4GH alanı doğu profili.

Fig.6: Koruma ve sergileme çalışmaları, 2020.

Fig.7: Koruma ve sergileme çalışmaları, 2020.

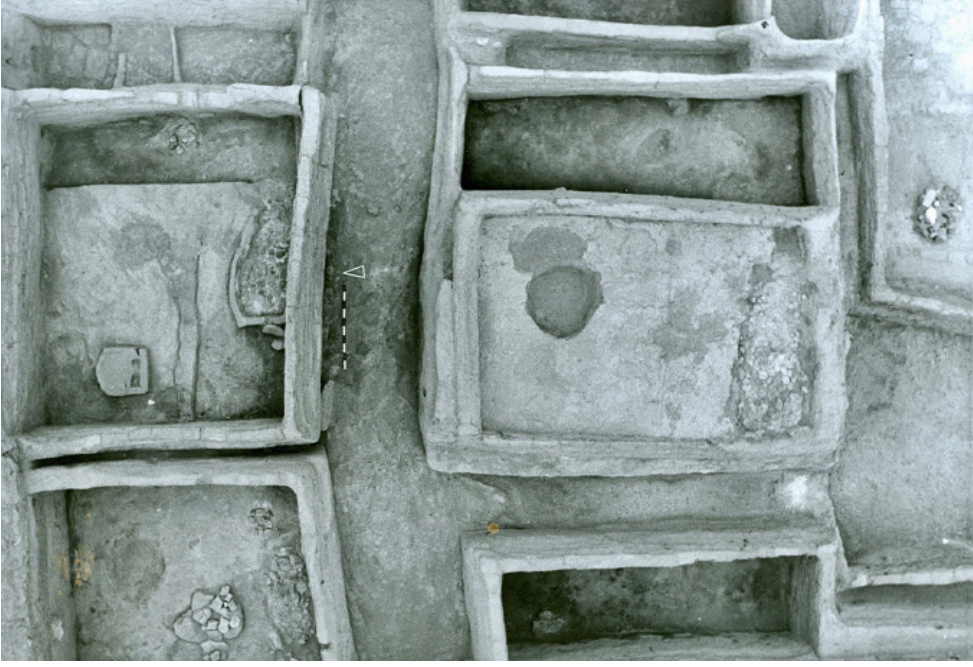

Fig. 8: Koruma ve sergileme çalışmaları, 2020.

Fig. 9: 2020 yılında koruma ve sergileme projesi uygulaması yapılan 5JK alanında 1990-1991 yıllarında ortaya çıkarılan yapılar, doğudan batıya.

Fig. 10: 2020 yılında koruma ve sergileme projesi uygulaması yapılan 5JK alanında 1990-1991 yıllarında ortaya çıkarılan yapıların havadan görünüşü.